

PATRIMONIUL CULTURAL DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL DIALOGULUI INTERNAȚIONAL

dr. IOAN OPRUȘ

I. O scurtă privire asupra conținutului

Patrimoniul cultural din România este indubitabil o valoroasă componentă a patrimoniului cultural european, caracteristică ce reiese dintr-o evoluție istorică bine-cunoscută. Pe anumite planuri, cum este acela al arheologiei române din perimetrul Daciei, această apartenență a fost subliniată de mari învățați, cu secole în urmă. Mai aproape de noi, în veacul al XIX-lea, știința și cultura europeană și-au apropiat fațetele etnografice din spațiul românesc și cele ce privesc anumite monumente istorice. În mod evident, faciesul cultural specific romanilor, a fost asimilat ca un element notabil pentru evoluția regională sud-est europeană, începând cu istoricii germani și francezi. În acest proces, un loc semnificativ îl ocupă monumentele istorice: austriacul Reissenberger publica o lucrare despre Curtea de Argeș; Salmon Reinach, Otto Benndorf, George Niemann se ocupau de Adamclisi, iar Young, A. Domaszewski și Th Mommsen de antichitatea romană din Transilvania. La fel, alți savanți iau în studiu mănăstirile Bucovinei, iar austriacul Igor Strygowski dedică pagini memorabile bisericilor de lemn din cuprinsul României. Concomitent germanul Hubert Schmidt a introdus în istoriografia europeană primele date despre cultura Cucuteni și epoca bronzului la nord de Dunăre. Mai târziu, W. Gordon Childe va atrage atenția asupra neoliticului zonei, iar Maria Gimbutas, analizând contextul străvechi european, acordă istoriei și spațiului românesc o mare importanță.

Studii și articole, monografii, sinteze istorice, culegeri de texte sau inscripții, documente și alte izvoare încep să fie publicate sistematic după 1918 și în România. Toate acestea au așezat un sistem de cercetare și teaurizare, mereu perfecționat, din care decurg azi favorabile urmări. Astfel, în patrimoniul cultural național sunt înregistrate peste 20 milioane bunuri mobile — păstrate în cele 659 muzee și colecții — și aproape, 21000 monumente, ansambluri și situri istorice, poziționând România între țările cu o avuție culturală medie. Valoarea deosebită a acestei zestre patrimoniale este oferită, mai ales, de componentele arheologice (situri și inventarul acestora) și etnografice (monumente *in situ* sau cele 18 muzee etnografice în aer liber și inventarul lor muzeal), ea fiind augmentată de ansambluri urbane și rurale ca și de splendida arhitectură de cult reprezentativă pentru evul mediu și epoca modernă. Nu în ultimul rând, arta veche și modernă reflectă un caz insolit de recepție și sinteză a marilor curente artistice, iar ecosistemul a favorizat constituirea unor impresionante colecții de științele naturii și, mai puțin, a unor rezervații de largă însemnătate. La toate acestea se adaugă inventarul tehnic, rezultat din dotare tehnologică mai târzie, fapt ce a permis păstrarea unor importante unelte, mașini, ustensile, aparatură etc., unele chiar din vremea capitalismului pre-industrial.

II. *Genuri de cooperare culturală*

Uneori anulate, prin voia sustragere din circuitul organismelor internaționale specializate, alteori păstrate strict formal, legăturile României cu forurile respective au fost reluate abia în iarna anului 1990, cu dificultățile inerente ale oricărui început, petrecut în suita de schimbări radicale din societatea contemporană.

Pe planul legăturilor cu UNESCO și cu organisme sale specializate — ICOM, ICOMOS, ICCROM, Comitetul Patrimoniului Mondial — România se găsește într-o etapă de recuperare și consolidare. Întrerupte în mod illogic de regimul comunist, în ciuda unor relevante tradiții de conlucrare, relațiile cu UNESCO s-au reluat după decembrie 1989 și au început să tindă spre un curs firesc. La ICOM, un nou comitet național, condus de prof. dr. Radu Florescu, a reactivat prezența românească în concertul de specialitate. Începând cu adunarea generală din luna mai 1990 și continuând apoi cu reuniunile de la Paris și Quebec, România a prezentat o serie de materiale privind experiența muzeografiei naționale. Unele contribuții au fost chiar reținute de factorii de resort, îmbogățind muzeografia contemporană. În acest sens, asupra realizărilor, sistemului și metodologiei, putem reține conferința regională est și central europeană cu privire la documentarea în muzee și a patrimoniului cultural — organizată de Ministerul Culturii, Direcția Muzeelor și Colecțiilor, Centrul de Informatică și Memorie Culturală în conlucrare cu CIDOC și cu sprijinul Fundației Paul Getty la Sinaia (mai 1992); apoi reuniunile de la Ottawa (septembrie 1992), Lyubliana (septembrie 1993), la care specialiștii români au completat în mod evident cauzistica domenială. Pe un alt domeniu — al etnografiei, muzeografia din România a reușit să rețină atenția în mod convingător prin latura teoretică și practică. Astfel, delegația participantă la primul congres etnografic internațional (Paris, februarie 1993) a dezvoltat o strălucită serie de expoze, fiecare constituind un studiu metodologic, în specialitate. La acestea, se adaugă organizarea în țară, între 1–8 septembrie 1993 a celei de-a XVI-a Conferințe internaționale a Asociației Europene a Muzeelor în Aer Liber, cu care prilej experiența românească — acumulată în cele 18 muzee de acest tip din România — s-a impus ca un remarcabil model.

Pe un alt plan, al muzeografiei de artă, participarea României la reuniunile ICOM de la Berlin (mai 1992), Budapesta (octombrie 1993), Stuttgart (septembrie 1993) a facilitat introducerea în circuit public a noilor realități muzeografice, ca și a unei experiențe indubitabile.

În ceea ce privește domeniul muzeelor de științe, România a fost prezentă la Milano (1991) și Dallas (1991), comunicându-se astfel orientarea noastră în muzeografia tehnică, iar la Ottawa (1992) și Bruxelles (noiembrie 1993) prin contribuțiile dr. Alexandru Marinescu, făcând o bună prezentare domeniului științelor naturii.

Reuniunea Comitetului ICOM pentru restaurare (Washington, august-septembrie 1993) a permis prezența a 3 restauratori români, fiecare din aceștia susținând valoroasa experiență domenială din România, unele aspecte teoretice fiind reținute chiar în planul recomandărilor reuniunii.

Refăcând relația cu ICOM-ul, delegații României (dr. Ioan Opreș, dr. Alexandru Marinescu, Irina Oberländer) au fost prezenți la a 16 conferință internațională de la Ottawa (septembrie 1992), susținând cu acel prilej materiale de prezentare a stadiului organizatoric muzcal și a experienței specialiștilor din România.

De o semnificativă importanță se bucură aderarea (noiembrie 1993) României la Convenția UNESCO (1970), privind măsurile ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiilor ilicite de import-export și transfer de proprietate al bunurilor culturale, act de o deosebită valoare practică, astfel putându-se pune sub protecție internațională valorile culturale proprii.

Consiliul Europei a cumulat, după 1989, în mod evident, atenția organismelor românești de specialitate din domeniul ocrotirii patrimoniului cultural. Desigur că au existat unele întârzieri și inabilități în oferta și serviciile propuse de acestea, explicabile prin contextul realităților politico-economice și sociale din România. Peste acestea toate

domină însă marea și sincera dorință de conlucrare, rezultată din însăși procesele de înnoire ale societății românești.

În contextul acestor înnoiri, al confruntărilor inerente pentru asigurarea unor noi structuri, forme juridice și organizatorice adecvate, al legislației de profil, Ministerul Culturii a promovat, concertându-și eforturile cu Ministerul Afacerilor Externe, idei și propuneri de soluții, ca și materiale de orientare. Treptat, mereu îmbunătățit, sistemul administrativ specializat de protecție a patrimoniului cultural din România, performanțele, limitele și resursele sale au ajuns să sistematizeze în mod clar o strategie (DACIA PROT PAT), cu obiective concrete. Începând cu reuniunile CCPAT din luna martie 1993, obiectivele acestei strategii au fost, treptat, comunicate Consiliului Europei. Până la acea dată, prezența noastră a fost strict consultativă, inhibată și de statutul propriu-zis al țării în Consiliul Europei. Participarea ritmică, cu materiale concrete de prezentare (Programul național de protecție a patrimoniului cultural național „DACIA PROT PAT”, Proiectele culturale: „Drumurile ortodoxismului”, „Civilizația bronzului în spațiul carpato-balcanic”, Situația patrimoniului mobil al României în perioada de tranziție și în cursul proceselor de democratizare a vieții social-politice, Patrimoniul cultural național și cultele religioase din România) a permis clarificarea problematicii, obiectivelor și stadiului în care se găsește sistemul de protecție a patrimoniului României. Concomitent, pe măsura cunoașterii și analizei CCPAT referitor la realitățile sud-est europene, a unor reflexii și recomandări privind metodologia și prioritățile de acțiune, Ministerul Culturii, prin Direcția Generală pentru Protecția și Valorificarea Patrimoniului Cultural Național, și-a clarificat obiectivele. Astfel, eforturile Ministerului Culturii pentru definitivarea unui sistem juridic adecvat realităților și, totodată, prospec-tiv, au fost evident susținute prin conținutul unor documente de mare însemnătate dezbătute și însușite de Consiliul Europei. El a beneficiat și de sprijinul unor juriști internaționali desemnați în calitate de consultanți. În acest sens, rețin în mod special atenția recomandările de constituire a unor mijloace preventive prin capacitatea *tuturor* deținătorilor de bunuri culturale (n.a. bisera și colecționarii, în primul rând) în a găsi căi de protecție prin: declararea voluntară a bunurilor și solicitarea astfel expresă a protecției; inventarierea riguroasă și constituirea documentației fotografice pentru fiecare obiect de valoare deosebită; pregătirea de specialiști pentru sistemul vamal și de poliție, ca și pentru gestionarea colecțiilor de cult; educarea publică asupra valorii și importanței obiectului cultural-artistic; cooperarea intermuzeală, ca și cea pe linia vămii și INTERPOLULUI; impunerea unei strategii comune de evidență, restaurare și valorificare pentru ansamblurile (siturile) istorice și inventarul lor; definitivarea sistemelor juridice de protecție conform cerințelor naționale, respectând deopotrivă interesul de bun public și de bun privat ș.a. Chiar simpla participare la reuniunile CCPAT și ale grupelor specializate ale acestuia (martie; mai; iunie; septembrie; octombrie 1993) și este elocventă pentru a reflecta poziția României față de problematica enunțată, importanță care se dă domeniului.

Care sunt acțiunile concrete în care Consiliul Europei s-a implicat în România? Mai întâi o misiune — prin dr. O'Keefe — de ordinul consultanței juridice (martie 1991) în domeniul proiectului de lege pentru protecția monumentelor istorice. Pe aceeași linie, enumerăm și proiectatul seminar privind comportamentul monumentelor istorice în fața cutremurelor acțiune de mare valoare practică pentru metodologia restaurării.

Un demers făcut de DMASI, în anul 1991, la UNESCO — respectiv Comitetul pentru patrimoniul mondial (WHL), a inclus pe lista propunerilor de protecție, sub înal-tul patronaj UNESCO, Delta Dunării, mănăstirile din Bucovina (Putna, Humor, Probota, Moldovița, Sucevița, Voroneț), Hurezi și biserica evanghelică Biertan. Lăsând la o parte comentariul critic (de ce nu și cetățile dacice din Munții Orăștiei și Ulpia Traiana Sarmizegetusa?), observăm doar că demersul cuprinderii în lista patrimoniului mondial a fost îngreunat de condiționarea adoptării legii de profil, sugerate chiar de reprezentanți ai părții române. Oricum, există în sensul acceptării propunerilor un con-

sens asupra acestora, iar reglementările recente (Ordonanța de guvern nr. 27/1992 și hotărârile adoptate de UNESCO, în decembrie 1993), ne asigură de acceptarea propunerilor părții române.

Pe linia monumentelor istorice, reprezentanții României au beneficiat de numeroase participări la prestigioase reuniuni internaționale. Astfel, pot fi menționate: Colocviul „Finanțarea protecției monumentelor istorice” (Soest, iunie, 1993) și „Inaugurarea oficială a zilei PORȚILOR DESCHISE” (Bruxelles, septembrie 1993), ambele în organizarea Consiliului Europei, Adunarea generală ICRÔM (Roma, octombrie 1993) și „Entretien du patrimoine” organizată de Ministerul francez al Culturii și Francofoniei (Rouen, noiembrie 1993).

III. Acțiuni cu larg efect în planul protecției

Un amplu program de investigații și documentare asupra așezărilor săsești din Transilvania se derulează din 1991 în colaborare cu DMASI și Asociația sașilor transilvăneni (Martin Rill). Colocviul comun (din octombrie 1993, de la Cluj-Napoca) la care s-au asociat Ministerul Culturii, Institutul de arheologie și artă — Cluj-Napoca, prestigioase muzee din Transilvania, DMASI, a învederat procesele cunoașterii istorice, metodologia și rezultatele de excepție obținute de cercetătorii români și germani.

Alte contacte specializate trebuie amintite: cu reprezentanții ICCROM s-au dezvoltat proiectele privind restaurarea ansamblului Sighișoara (finanțator Fundația Messerschmidt — Germania și a bisericii evanghelice Hârman; prin ICOMOS un amplu proiect de restaurare a bisericii Probota a fost recent pus la punct (noiembrie 1993), iar alt proiect privind itinerariile monastice a fost stabilit în colaborare cu Patriarhia Bisericii Ortodoxe Române — în liniile lui directoare — cu Consiliul Europei în decembrie 1993.

Un program special, integrat în cadrele acțiunii europene, a fost cel al zilelor porților deschise. Organizat în cuprinsul celor mai însemnate monumente istorice (și cu funcție muzeală) „ziua porților deschise” din 1992 și 1993 a reindreptat atenția marelui public spre valențele istorice, culturale și economice ale patrimoniului imobil.

Organizarea în România (Sinaia, 6—10 oct. 1993) a reuniunii Comitetului internațional de fotogrammetrie, prin concursul Ministerului Culturii — DGPCN, DMASI, ICOMOS și Institutul român de fotogrammetrie, a validat din nou potențialul școlii de restaurare și inginerie aplicată din țara noastră. De asemenea, recenta reuniune ECO-VAST (Sinaia — Brebu noiembrie 1993), a permis ilustrarea unui patrimoniu monumental de mare valoare.

Recent, Consiliului Europei i-au fost propuse de către DGPVCN două ample proiecte de cercetare și valorificare: *Civilizația bronzului între Carpați și Tisa și Drumurile ortodoxismului*, așteptându-se acceptul de principiu pentru a se trece la primele faze. Comunităților europene (Bruxelles) le-au fost înaintate propuneri de conlucrare în vederea restaurării și valorificării cultural-turistice pentru Alba Iulia (poarta principală a cetății), Sarmizegetusa dacică (Grădiștea Muscelului), Sarmizegetusa Ulpia Traiana, Histria (zona sacră), bisericile de lemn din Maramureș, biserica Sf. Treime — Cerneți (jud. Mehedinți), casa Karaksony — Gherla (jud. Cluj), conacul Rosetti Balș — Pribești (jud. Vaslui).

Tot aici, prin DMASI, s-au înaintat proiecte pentru restaurările de la Ateneul Român, Adamclisi, Drobeta, Constanța (Cavaw-hypogen), basilica Niculițel, Turnul Chindiei (Târgoviște).

Dialogul specializat dintre organismele profesionale din România și alte țări europene a devenit o realitate, cu multiple posibilități de exemplificare. Astfel, Direcția patrimoniului din Franța este prezentă în țara noastră cu trei importante cooperări: una coordonată de Muzeul Național de Istorie, în sectorul arheologic, pe șantierul de la Hârșova (jud. Constanța), privind organizarea și tehnica de săpătură; alta patronată de DMASI, la biserica Apostolache (jud. Prahova) constând în restaurare și consolidare antisismică prin tehnici speciale a turnului-clopotniță. Tot cu partener francez (prof. Robert Ettiene — Univ. Bordeaux) au fost abordate cercetările arheologice de la

Ulpia Traiana Sarmizegetusa-for (jud. Hunedoara), a căror ultime rezultate sunt spectaculoase. Aceste șantiere au deopotrivă valoare metodologică și una de aplicație practică, deschizând calea introducerii tehnicilor moderne în respectivele domenii. Cu parteneri din Anglia au fost deschise colaborări la Schela Cladovei (jud. Mehedinți), prin cercetări arheologice comune și investigații laborioase de laborator, iar Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București a patronat lucrările de restaurare a cărții și documentelor vechi; organizate în conlucrări cu European Art Conservation Trust și Bashcomb, Restorers of Works of Art on Paper (Camilla Bashcomb și Susan O'Reilly). Muzeul Banatului din Timișoara a lansat un program de cercetare etno-istorică cu Asociația șvabilor (Germania), concretizat în organizarea unei expoziții de largă reprezentare și, ulterior, prin parteneriat austriac, în restaurarea unor valori artistice de epocă barocă. Așijderea, Muzeul Național Brukenthal din Sibiu este coordonatorul unui alt complex program de cercetare și valorificare în colaborare cu Asociația sașilor transilvăneni, privind cultura și tradițiile acestui grup. Tot aici, o bună colaborare cu Muzeul d'Orsay din Paris a permis realizarea unei ample expoziții „Turnul Eiffel” (august-octombrie 1993, București, Sibiu, Constanța), iar alte puncte expoziționale sunt prevăzute pentru 1994. Muzeul de etnografie din Brașov, în conlucrări cu Asociația sașilor din Transilvania și Muzeul Transilvaniei de la Gündelsheim (Germania), a început din anul 1992 realizarea unui grup de cercetări, documentare și achiziții în zona Rupea, asupra unor foste așezări săsești; aceștia i-au mai fost asociate Muzeul Județean Bistrița, Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei și Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca. Muzeul Satului București coordonează cercetări intense asupra așezărilor din Basarabia și Transilvania, cooperând direct la realizarea Muzeului etnografic în aer liber de la Chișinău. Un astfel de program, privind așezări și monumente din regiunea subcarpatică a Maramureșului istoric (Apsa, Slatina, Peri etc.) este în atenția muzeului maramureșean (Sighetul Marmăției). Un program special — patronat direct de DGPVPCN — este axat pe cercetarea așezărilor mixte din zona limitrofă vestică a României (satele Remetea și Finiș) și respectiv Ungaria (Apateu și Sacal). Din luna decembrie 1993 datează și proiectarea unor acțiuni comune româno-bulgare, având drept obiectiv cunoașterea așezărilor mixte de la sud și nord de Dunăre. Acesta a cuprins deja 2 etape, antrenând, de asemenea, și grupuri mixte de investigații. În cadrul său sunt obiective privind relațiile interetnice din așezări mixte aflate la nord și la sud de Dunăre, care vor fi abordate în primăvara anului 1994. Tot atunci, se prevăd cercetări asupra unor sate de origină basarabeană, transmutate din cuprinsul Rusiei.

O colaborare fructuoasă cu Direcția Patrimoniului din Franța, respectiv cu Misiunea Patrimoniului Etnologic și cu Misiunea Relațiilor Publice și a Afacerilor Internaționale, s-a realizat în domeniul patrimoniului etnologic. Se află în curs de desfășurare un program complex de cercetări comune româno-franceze, în care au fost prevăzute anchete de teren în sate din România și în mici localități (foste așezări rurale) din Franța, ca și publicarea unor lucrări menite a valorifica rezultatele acestor cercetări. Menționăm aici încheierea primului program de cercetare pe tema „Lemnul în construcțiile preindustriale”, coordonat de cele două direcții patrimoniale prin publicarea în acest an, în editura Die (Franța), a volumului „*Charpantiers au travail*”. În cadrul acestui program de cercetare în care au fost incluse teme mai puțin abordate în trecut, precum „Antropologia creștină” și „Sociabilitatea urbană”, participă specialiști de la Muzeul Satului, Muzeul Țăranului Român, Muzeul Național al Moldovei, Muzeul Lemnului din Câmpulung Moldovenesc, beneficiind și de colaborarea Institutului de Etnografie și Folclor, ca și a Societății de Antropologie Culturală. De asemenea, cu ajutorul misiunii Relațiilor Publice din Ministerul Culturii din Franța, a fost pus în aplicare un program de formare profesională pentru muzeograful etnografic, pe probleme de antropologie vizuală și muzeologie etnografică.

Institutul de studii eco-muzeale și Muzeul Deltei Dunării — Tulcea patronează cercetări la care s-au asociat muzeele din Orhei, Cahul și Bălți (Republica Moldova), iar Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța a declanșat un program de cercetări

tări și valorificare asupra realităților istorice dobrogene, realizând un prim simpozion româno-turc (noiembrie 1993), urmat în 1994 de alte asemenea acțiuni. Muzeul Callatian — Mangalia găzduiește Centrul de studii portoalocice, antrenând cercetători arheologi din Bulgaria, Turcia, Germania, Republica Moldova, Grecia. Muzeul Țăranului Român este un însemnat factor în programul de cercetare asupra identității etnice; în același loc, Muzeul Etnografic al Transilvaniei a realizat importante succese: conlu-crând cu cercetători din SUA, Anglia, Italia, Austria, Ungaria, Germania, Franța, Muzeul Civilizației Populare din România — „Astra” Sibiu patronează lucrări de cercetare mixtă asupra tehnicii tradiționale, Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei este în curs de a finaliza un grupaj de teme asupra aspectelor etno-arheologice (colaborare Anglia) și a celor arheometrice, perfecționând și mijloacele moderne de înregistrare a date-lor. În proiectul „Dunărea” — patronat de Consiliul Europei — România a inițiat deja o primă acțiune, ce va fi itinerantă: La Herculane (septembrie 1993) a avut loc simpo-zionul „Dunărea — culoar european”, sub patronajul Universității Tübingen, Uni-versitatea Cluj-Napoca, Ministerul Culturii, respectiv Muzeul Județean Caraș-Severin. În 1994 acțiunea este prevăzută pentru Drobeta-Turnu Severin, ea incluzând riveranii. Un amplu proiect european multimedia „Constantin Brâncuși” are în România un parte-ner serios, angajat într-un amplu efort de valorificare modernă a operei marelui sculp-tor, inclusiv pentru cea mai mare expoziției dedicată acestuia (1995).